

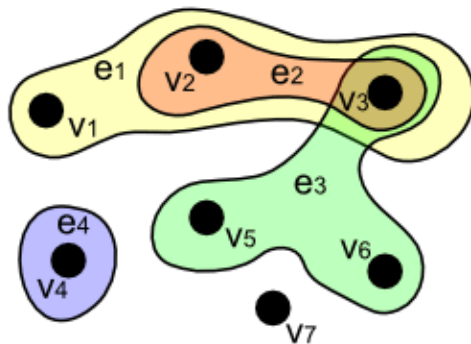
A számítógépes szemantika alapjai

A szemantika fő megközelítései

- 3 nagy iskola
  - A szemantika logikai formulákkal történő leírása

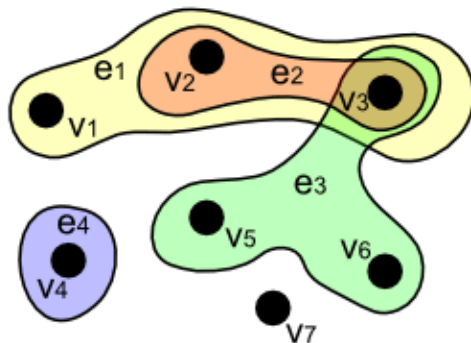
A szemantika fő megközelítései

- 3 nagy iskola
  - A szemantika logikai formulákkal történő leírása
  - Tudásbázisok létrehozása (hiper)gráfok segítségével
    - Pl. Wordnet, ConceptNet, Microsoft Concept Graph, Babelnet, (Open)Cyc, ...

A szemantika fő megközelítései

- 3 nagy iskola
  - A szemantika logikai formulákkal történő leírása
  - Tudásbázisok létrehozása (hiper)gráfok segítségével
    - Pl. Wordnet, ConceptNet, Microsoft Concept Graph, Babelnet, (Open)Cyc, ...

- Szavak vektorokkal történő jellemzése

Montague nyelvtan

- “There is in my opinion no important theoretical difference between natural languages and the artificial languages of logicians” (Universal Grammar 1970)
- A jelentést logikai formulákkal ragadják meg
- Kategóriákra alapozó nyelvtan
- Felteszi a jeletés rekurzív és kompozicionális voltát
  - Vö. *white wine* vs. *white snow* vs. *white terror*
  - “Colorless green ideas sleep furiously.”
- Lásd még: Frege, Russell, Tarski munkássága

A disztribúciós hipotézis (Firth)

- “You shall know a word by the company it keeps” (Firth, 1957)
  - Az ötlet már az 1935-ös *The technique of semantics* című munkájában is fellelhető

Secondly, the complete meaning of a word is always contextual, and no study of meaning apart from a complete context can be taken seriously.

- Lásd még: Zellig Harris, Charles Osgood (szemantikus differenciál)

Szavak mint vektorok

- Az ún. term-dokumentum mátrix maga fölfogható a szavak egy reprezentációjaként
  - A mátrix ij eleme megmondja, hogy az i szó a j dokumentumban hányszor fordult elő

	d1	d2	...	dn
w1=korong	3	4	...	
w2=ütő	2	0	...	1
w3=hazafutás	0	0	...	5
...			...	
w _m	1	2	...	1

Szingulárisérték felbontás (SVD)

- Bármely mátrix fölírható $U^* \Sigma^* V'$ szorzat alakban
  - Ahol U , V' ortogonális, Σ diagonális

The diagram illustrates the SVD decomposition of a matrix M into three components: U , Σ , and V^* . The dimensions of these matrices are indicated below them: M is $m \times n$, U is $m \times m$, Σ is $m \times n$, and V^* is $n \times n$.

The matrix M is represented by a 4x4 grid of colored squares. The matrix U is represented by a 4x4 grid of colored squares. The matrix Σ is represented by a 4x4 grid of colored squares, with the diagonal elements highlighted in yellow. The matrix V^* is represented by a 4x4 grid of colored squares.

The decomposition is shown as:

$$M = U \Sigma V^*$$

Below this, the orthogonality of U and V is demonstrated. The matrix U is shown next to its conjugate transpose U^* , which is equal to the identity matrix I_m . Similarly, the matrix V is shown next to its conjugate transpose V^* , which is equal to the identity matrix I_n .

The identity matrices I_m and I_n are shown as 4x4 grids of colored squares, with the diagonal elements highlighted in yellow.

Szingulárisérték felbontás (SVD)

- Bármely mátrix fölírható $U^* \Sigma^* V'$ szorzat alakban
  - Ahol U , V' ortogonális, Σ diagonális
- “Csonkolt”-SVD (truncated-SVD)
  - U , V mátrixokból $k < \min(m, n)$ oszlopot tartunk csupán meg
  - Σ -nek hagyjuk el a $k \times k$ -n “felüli” részét

$$\begin{matrix} \begin{matrix} \text{4x4 grid} \end{matrix} & \begin{matrix} \text{4x4 grid} \end{matrix} & \begin{matrix} \begin{matrix} 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{matrix} \end{matrix} & \begin{matrix} \text{4x4 grid} \end{matrix} \\ \mathbf{M} & = & \mathbf{U} & \mathbf{\Sigma} & \mathbf{V}^* \\ m \times n & & m \times m & m \times n & n \times n \end{matrix}$$

$$\begin{matrix} \begin{matrix} \text{4x4 grid} \end{matrix} & \begin{matrix} \text{4x4 grid} \end{matrix} & = & \begin{matrix} \begin{matrix} 1 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 1 \end{matrix} \end{matrix} \\ \mathbf{U} & \mathbf{U}^* & = & \mathbf{I}_m \end{matrix}$$

$$\begin{matrix} \begin{matrix} \text{4x4 grid} \end{matrix} & \begin{matrix} \text{4x4 grid} \end{matrix} & = & \begin{matrix} \begin{matrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{matrix} \end{matrix} \\ \mathbf{V} & \mathbf{V}^* & = & \mathbf{I}_n \end{matrix}$$

Szingulárisérték felbontás (SVD)

- Bármely mátrix fölírható $U \cdot \Sigma \cdot V'$ szorzat alakban

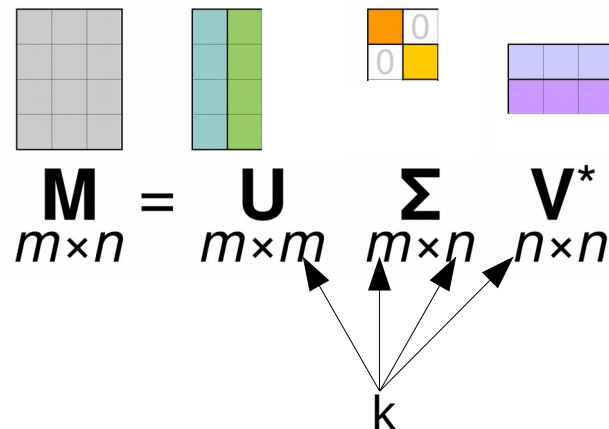
- Ahol U , V' ortogonális, Σ diagonális

- “Csonkolt”-SVD (truncated-SVD)

- U , V mátrixokból $k < \min(m, n)$ oszlopot tartunk csupán meg

- Σ -nek hagyjuk el a $k \times k$ -n “felüli” részét

- Egyfajta tömörítés: M legjobb k rangú közelítését kapjuk így meg

Látens Szemantikus Indexelés (Deerwester, S., et al, 1988)

- Az M mátrix legyen a term-dokumentum mátrix
  - U mint term–látens téma mátrix
  - V' mint látens téma–dokumentum mátrix
  - A látens téma tekinthető a jelentéscsoportoknak

Az input mátrix súlyozása

- Gyakori, de érdektelen szavak → nyers gyakoriságok helyett alkalmazzunk súlyozást (pl. tf-idf)
  - tf: (dokumentumon belüli) term gyakoriság
  - Idf: invertált dokumentum frekvencia $\log(N/df(t))$
    - N a korpusz dokumentumainak száma
    - $df(t)$: azon dokumentumok száma, melyben t term előfordul

Az input mátrix súlyozása

- Gyakori, de érdektelen szavak → nyers gyakoriságok helyett alkalmazzunk súlyozást (pl. tf-idf)
  - tf: (dokumentumon belüli) term gyakoriság
  - Idf: invertált dokumentum frekvencia $\log(N/df(t))$
    - N a korpusz dokumentumainak száma
    - $df(t)$: azon dokumentumok száma, melyben t term előfordul
  - Pl. ha t term az i dokumentumban 3szor szerepel, egyébként pedig a korpusz minden negyedik dokumentumában található meg, akkor
$$tf-idf(t,i) = 3 * \log(4) = 6$$

SVD kookkurencia mátrixon

- Ugyanaz, mint eddig, csak a term-dokumentum mátrix helyett a kookkurencia (együttelőfordulási) mátrixon dolgozzunk
  - A mátrix egy ij eleme magadja, hogy az i szó környezetében j szó hányszor fordul elő
    - A term–dokumentum mátrixszal ellentétben itt egy négyzetes $\text{termek száma} \times \text{termek száma}$ mátrixszal van dolgunk
  - Fontos hiperparaméter w a figyelembe vett környezet mérete
    - Kicsi w : inkább szintaktikus kapcsolatok
    - Nagy w : jobban szemantika

Pointwise Mutual Information

- A nyers gyakoriságokat itt is szokás transzformálni (pl. PMI)
  - $PMI(x,y) = \log(P(x,y)/(P(x)*P(y)))$
- Két esemény együttes valószínűsége hogy viszonyul marginálisaik szorzatához
  - Marginálisuk szorzat = együttes valószínűségük, **amennyiben függetlenek**

Pointwise Mutual Information

- A nyers gyakoriságokat itt is szokás transzformálni (pl. PMI)
  - $PMI(x,y) = \log(P(x,y)/(P(x)*P(y)))$
- Két esemény együttes valószínűsége hogy viszonyul marginálisaik szorzatához
  - Marginálisuk szorzat = együttes valószínűségük, **amennyiben függetlenek**

	kutya	olvas	ugat
kutya	0	1	8
olvas	1	2	0
ugat	8	0	0

Pointwise Mutual Information

- A nyers gyakoriságokat itt is szokás transzformálni (pl. PMI)
  - $PMI(x,y) = \log(P(x,y)/(P(x)*P(y)))$
- Két esemény együttes valószínűsége hogy viszonyul marginálisaik szorzatához
  - Marginálisuk szorzat = együttes valószínűségük, **amennyiben függetlenek**
    - $P(kutya,ugat)=8/20$
    - $P(kutya)=9/20$, $P(ugat)=8/20$
    - $PMI(kutya, ugat)=\log(20/9) \approx 1.15$

	kutya	olvas	ugat
kutya	0	1	8
olvas	1	2	0
ugat	8	0	0

Pointwise Mutual Information variánsok

- Pozitív PMI (PPMI)
  - Motiváció: a negatív értékek nem igazán érdekesek
  - $PPMI(x,y) = \max(0, PMI(x,y))$

Pointwise Mutual Information variánsok

- Pozitív PMI (PPMI)
  - Motiváció: a negatív értékek nem igazán érdekesek
  - $PPMI(x,y) = \max(0, PMI(x,y))$
- Normalizált (P)PMI
  - Motiváció: a (P)PMI mutatónak kedveznek a kevés előfordulással rendelkező események
    - Ha x és y csak egymással fordul elő, akkor $PMI(x,y) = -\log(P(x,y))$, ami ritka (x,y) eseménypárosra nagyon magas értéket jelent!
  - Ezt kompenzálандó, a kapott értéket osszuk el $-\log(P(x,y))$ -nal
    - -1 (ha $P(x,y) \rightarrow 0$) és 1 (ha $P(x)=P(x,y)=P(y)$) közé szorítjuk ezzel

PMI és az alacsony előfordulások

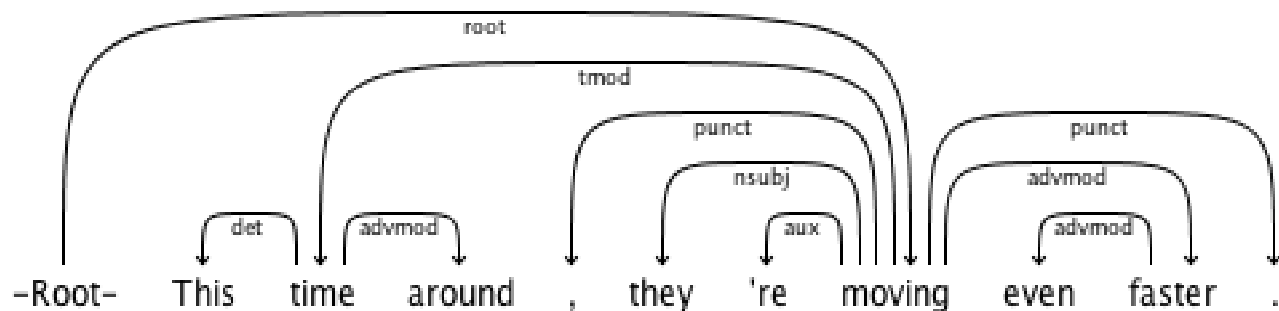
- A PMI értékek “javítására” hallucináljunk megfigyeléseket
  - Laplace-simítás: a tényleges megfigyelések értékeit növeljük 1-el
    - Ad hoc megoldásnak tűnik, de nem is annyira az (lásd: multinomiális eloszlás Dirichlet priorral történő Maximum A Posteriori becslése)

PMI és az alacsony előfordulások

- A PMI értékek “javítására” hallucináljunk megfigyeléseket
  - Laplace-simítás: a tényleges megfigyelések értékeit növeljük 1-el
    - Ad hoc megoldásnak tűnik, de nem is annyira az (lásd: multinomiális eloszlás Dirichlet priorral történő Maximum A Posteriori becslése)
- A tényleges megfigyeléseket emeljük valamijen $x < 1$ hatványra, és így normalizáljunk
  - A magas értékek ezt jobban megsínylik
    - Pl. $x = .75$ választása esetén $[0.01, 0.05, 0.94] \rightarrow [0.029, 0.097, 0.874]$

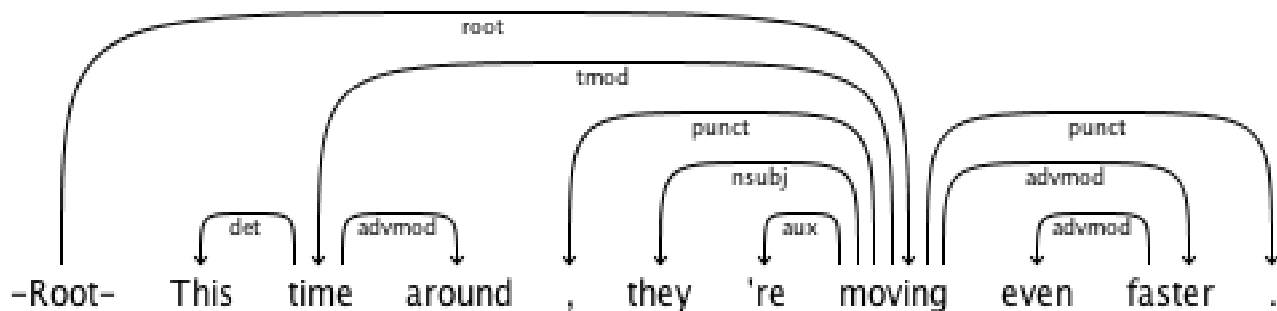
Koorkurenciamátrix kiterjesztése

- A környezetbe bevehetjük a nyelvtani stuktúrát is
  - A mátrix sorai továbbra is a szavak, a kontextusokat jelölő oszlopok azonban (szóalak–reláció) párosok lesznek
  - Egy lehetőség pl. ha dependenciaelemzést használunk

Koorkurenciamátrix kiterjesztése

- A környezetbe bevehetjük a nyelvtani stuktúrát is
  - A mátrix sorai továbbra is a szavak, a kontextusokat jelölő oszlopok azonban (szóalak–reláció) párosok lesznek
  - Egy lehetőség pl. ha dependenciaelemzést használunk

- Side note: Scientists discovered a new animal from space.
  - PP attachment problémaköre

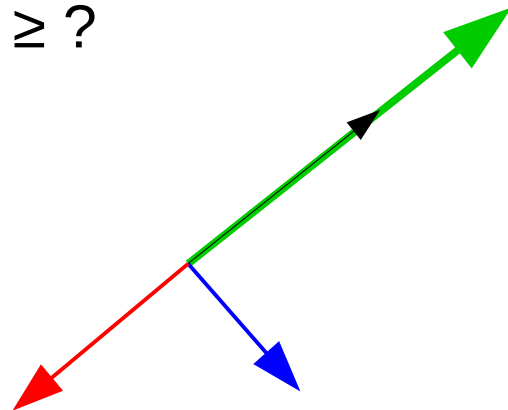
Szóvektorok viselkedése

- Az előző módszerekkel szavakhoz vektorokat tudunk társítani
  - Hasonló jelentésű szópár $\rightarrow$ hasonlóan irányba mutató vektorok
  - Pontszorzat: $\mathbf{v}' * \mathbf{w} = \sum v_i * w_i$
    - Pl. $\mathbf{v}' = [3, 1]$, $\mathbf{w}' = [5, 2]$ esetén $\mathbf{v}' * \mathbf{w} = ?$

Szóvektorok viselkedése

- Az előző módszerekkel szavakhoz vektorokat tudunk társítani
  - Hasonló jelentésű szópár $\rightarrow$ hasonlóan irányba mutató vektorok
  - Pontszorzat: $\mathbf{v}' * \mathbf{w} = \sum v_i * w_i$
    - Pl. $\mathbf{v}' = [3, 1]$, $\mathbf{w}' = [5, 2]$ esetén $\mathbf{v}' * \mathbf{w} = 17$
  - Koszinusz hasonlóság: $\cos \theta \geq \mathbf{v}' * \mathbf{w} / (\|\mathbf{v}\| * \|\mathbf{w}\|) \geq ?$

Szóvektorok viselkedése

- Az előző módszerekkel szavakhoz vektorokat tudunk társítani
  - Hasonló jelentésű szópár $\rightarrow$ hasonlóan irányba mutató vektorok
  - Pontszorzat: $\mathbf{v}' * \mathbf{w} = \sum v_i * w_i$
    - Pl. $\mathbf{v}'=[3, 1]$, $\mathbf{w}'=[5, 2]$ esetén $\mathbf{v}' * \mathbf{w} = 17$
  - Koszinusz hasonlóság: $1 \geq \mathbf{v}' * \mathbf{w} / (||\mathbf{v}'|| * ||\mathbf{w}'||) \geq -1$
    - 1 esetén orientációjuk megegyezik
    - 0 esetén ortogonálisak
    - -1 esetén ellentétes irányba mutatnak

